

รูปแบบการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย

The Model of Educational Welfare Development by Law

พระมงกุฎเกล้า (สิทธิชัย อติธมโม)
Phramongkonsutakom (Sitthichai Atidhammo)^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุชฎินิพนธ์เรื่องรูปแบบการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาสงเคราะห์ตามกฎหมาย ๒) พัฒนาผลรูปแบบการจัดการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย และ ๓) เสนอรูปแบบการจัดการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา เพื่อจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา (Category) แล้วนำมาสังเคราะห์เชิงระบบ (Systematic synthesis) เพื่อหาประเด็นร่วมหรือประเด็นหลักและอธิบายเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพและปัญหาการจัดการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย พบว่า มีประเด็นปัญหาดังนี้ (๑) ด้านการบริหารวิชาการ (๒) ด้านการบริหารงานบุคคล (๓) ด้านการบริหารงบประมาณ (๔) ด้านการบริหารทั่วไป ๒) แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย มีดังนี้ (๑) ด้านการบริหารวิชาการ (๒) การบริหารบุคคล (๓) ด้านการบริหารงบประมาณ (๔) ด้านการจัดการทั่วไป

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ มาตรการทางกฎหมาย

^๑ สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Buddhist Educational Administration, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Abstract

The objective of this research is 1) to study the legal and management issues, housing 2) to develop an effective management style housing with legal measures, and 3) to provide management style housing with legal measures. The research found that

1. Civil Aeronautics Administration There are issues that include: 1) issues from the Teacher 2) issues of language Thailand of teachers and students, 3) the lack of responsibility on the student's teacher, 4) the issue of the administration of academic programs, and 5). 2. the issue of supervision in education administration. There are issues that are found Problems develop three aspects of teacher education training. 3. Management and development budget. 4. Administration General 2. Guidelines for the Development of Disadvantaged deal with legal measures are as follows. 1) The Civil Aeronautics Administration Ministry of Education should consider the evaluation and authorization of media learning in basic education and early childhood education 2552 ministerial rules and procedures for quality assurance in education, education. 2546 Ministry of basic Education. With that conviction 2548 student-focused solutions in the context of the curriculum, teachers and children in the context of the Civil Aeronautics Administration. 2) Resource Management 3) administrative budget 4) The General Manager.

Keywords: Model of Educational, Educational Welfare, Development by Law

๑. บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมในรูปแบบต่าง ๆ มีผลกระทบต่อการศึกษาของสังคมไทยการศึกษาเป็นสิ่งที่จะต้องพัฒนาบุคลากรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การพัฒนาคนให้มีคุณภาพเพื่อที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ บทบาทของมหาวิทยาลัยที่สำคัญคือเป็นแหล่งความรู้ และพัฒนาผู้เรียนเพื่อให้มีความพร้อมที่ออกไปสู่สังคม การผลิตบุคลากรไปสู่วิชาชีพของสังคมมิใช่จะปรับปรุง ส่งเสริม แต่ทางด้านความรู้ และความสามารถ ต้องรวมถึงด้านการปลูกฝัง อบรม ให้มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาชีพด้วย ทั้งปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการประกอบวิชาชีพ การเอาใจใส่ต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตน อย่างเต็มความสามารถ จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขในการทำงาน^๒

การศึกษาระดับต้น การศึกษาขั้นพื้นฐานไม่เกินจำนวน ๑๕ ปี ตามมาตรฐานที่รัฐกำหนด ได้แก่ การจัดการศึกษาสงเคราะห์โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เดิมใช้ชื่อว่าโรงเรียนราชภัฏของวัด โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (ศพอ.) โรงเรียนอบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าอาวาสของวัดเปลี่ยนทำให้ไม่มีการสานต่อในงานพัฒนาด้านการศึกษาในพุทธศาสนา หรือบุคลากรไม่เพียงพอในการจัดการเรียนการสอน อีกทั้งการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนในสังกัดกระทรวงการศึกษาในหลายพื้นที่มิได้มีการพัฒนาการเรียนการสอนร่วมกันกับโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ในพุทธศาสนา ทำให้เด็กและเยาวชนในปัจจุบันไม่มีจริยธรรมและศีลธรรมอันดี รวมถึงปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมและการบูรณาการการทำงานร่วมกันในการพัฒนาด้านการศึกษาของวัด ชุมชน และหน่วยงานรัฐ การพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยปัญญาและคุณธรรม ความอ่อนแอทางด้านกระบวนการการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญาที่สำคัญ นี้เป็นจุดอ่อนที่สำคัญของเมืองไทย เพราะว่าเราไม่นิยมใช้กระบวนการทางปัญญาในการขับเคลื่อนสังคม หรือกระตุ้นให้คนทำอะไรด้วยเหตุผล มิใช่ด้วยความโลภ กระบวนการการเรียนรู้ที่นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีแทบจะขาดหายไป หรืออ่อนแรงลงมาก ทำอย่างไรถึงจะส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีงาม โดยมีปัญญาเป็นตัวขับเคลื่อน

การให้การศึกษาของวัดในพระพุทธศาสนา จึงถือเป็นภาระงานร่วมที่มีการดำเนินการจัดการศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลด้านการศึกษาแก่ประชาชนทุกระดับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๑๒^๓ ระบุว่าวัดสามารถจัดการศึกษาได้โดยถือหลักการว่า “การศึกษาคือการเรียนรู้ตลอดชีวิต” โดยการ

^๒ คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

^๓ พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, หมวด ๒ สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา, หน้า ๕.

ผสมผสานระหว่างระบบการศึกษาทั้ง ๓ ระบบคือ การศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย ด้วยรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ตามหลักการที่ว่า “ความมีเอกภาพ ทางด้านนโยบายและความหลากหลายในทางปฏิบัติ

สถานการณ์ในปัจจุบัน การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เดิมใช้ชื่อว่าโรงเรียนราษฎร์ ของวัด โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวัน อาทิตย์ (ศพอ.) โรงเรียนอนุบาลเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ไม่มีกฎหมายรับรองหลักสูตร คุณวุฒิของผู้ที่ ผ่านการศึกษาอบรม บุคลากรที่ทำการสอนโดยเฉพาะการศึกษาสงเคราะห์โรงเรียนพระ ปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี จึงไม่มีวุฒิใด ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับเสมือนการศึกษาในหลักสูตร ที่ได้รับการรับรองจากกระทรวงศึกษาธิการ ประกอบกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้มี การจัดรูปแบบองค์กรที่ชัดเจนและเข้มแข็ง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสวัดในบางพื้นที่ก็มิได้มี การดำเนินการจัดการเรียนการสอนต่อไป ทำให้หลายวัดต้องยกเลิกการเรียนการสอนไปในที่สุด ทำให้เด็กและเยาวชนไม่ได้ซึมซับ เรียนรู้ศาสนาอย่างแท้จริง ส่งผลให้เด็กและเยาวชนไม่ได้ให้ ความสำคัญกับพุทธศาสนา ไม่รักชาติ ทำให้เกิดปัญหาในครอบครัวและสังคม

การศึกษาของคณะสงฆ์เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่มุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการ จัดการศึกษาในการเตรียมความพร้อมแก่เด็กปฐมวัย การศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการใน ปัจจุบันมี ๔ ประเภท คือ

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อ ช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจน ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์ และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้ การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนสอนเฉพาะ วันอาทิตย์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาได้มาเรียนพระพุทธศาสนาในวันที่ สถานศึกษาของทางฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็ก ศูนย์แห่งนี้ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่นวิชา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพุทธศาสนา

๔) ศูนย์อนุบาลเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้าน

ร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา^๔

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ในมาตรา ๑๒ มาตรา ๑๘ ให้สถาบันศาสนามีอำนาจในการจัดการศึกษา ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ออกกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ จากการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และพ.ร.บ. การศึกษาภาคบังคับ ๒๕๔๕ ทำให้การศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กและเยาวชนแยกออกจากสถาบันการศึกษาของสงฆ์โดยเด็ดขาด วัดมิใช่สถานศึกษาของเด็กและเยาวชนในชุมชนต่อไป ทำให้บทบาทการจัดการศึกษาและพัฒนาคนในชุมชนของวัดลดน้อยลงไป และเป็นการจำกัดสิทธิของเด็กและเยาวชนที่สนใจศึกษาการศึกษาของคณะสงฆ์ แต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ มาตรา ๔ กำหนดให้ สิทธิและเสรีภาพที่เคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทย ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้ ซึ่งมีผลเท่ากับว่าสิทธิที่ชนชาวไทยเคยได้รับการรับรองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ย่อมได้รับการรับรองคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ จะเห็นได้ว่า การจำกัดสิทธินั้นจะทำให้เฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็น โดยจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้ อีกทั้งการจำกัดสิทธิดังกล่าวไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรม จารีตประเพณีดั้งเดิมของไทยที่เคยให้วัดเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและเผยแผ่ศาสนา

ดังนั้น เพื่อให้คณะสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนา รวมทั้งพัฒนาคนในชุมชนและสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาวิจัยรูปแบบการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยไปใช้พัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยให้มีประสิทธิภาพ และยั่งยืนในสังคมไทย อีกทั้ง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและสังคมให้ช่วยกันพัฒนาสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาสงเคราะห์ตามกฎหมาย
- ๒.๒ เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย
- ๒.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมายที่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์

^๔ กรมการศาสนา, คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๕-๖.

๓. ขอบเขตของการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการการศึกษา สงเคราะห์ ตามกฎหมาย โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒,(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, (ฉบับที่ ๓) พ.ศ.๒๕๕๓ และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้น

๓.๒ ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑) การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๐ รูป/คน แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้ (๑) นักวิชาการการศึกษา ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านการศึกษา หรือ หรือด้านการบริหาร การศึกษา จำนวน ๕ คน (๒) นักวิชาการการศาสนา ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญและมี ประสบการณ์ด้านการศึกษา หรือ หรือด้านการบริหารการศึกษา หรือด้านพุทธธรรม จำนวน ๕ รูป/คน

๒) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่ ความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านการศึกษา หรือด้านการบริหารการศึกษา หรือด้านพุทธ ธรรม จำนวน ๘ รูป/คน ด้วยวิธีการเลือกเจาะจง (Purposive Selection)

๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ คือ โรงเรียนการกุศลในเขตคณะสงฆ์ภาค ๑ มี ๔ จังหวัด คือ กรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ

๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนตามแผนปฏิบัติการวิจัยใน ระหว่างเดือน มิถุนายน ๒๕๕๙ ถึงเดือน ตุลาคม ๒๕๕๙

๔. รูปแบบการวิจัย

ดุชนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทาง กฎหมาย” ได้การศึกษาวิจัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการเก็บ รวบรวมข้อมูลจากที่สำคัญ ๒ แหล่ง คือ

ส่วนที่ ๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็น คำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยวิเคราะห์ (๑) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) (๒) การตีความหมาย (Interpretation) และ (๓) การสังเคราะห์ (Synthesis) เกี่ยวกับการศึกษา

กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ประกอบบริบท (Content Analysis Technique) พัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษา สงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมายที่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และการวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้ทำคุณุภนิพนธ์จะทำการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมา ปัญหาและอุปสรรคการ พัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ ไม่ว่าจะเป็นการบริหารองค์การ การจัดโครงสร้างองค์การ กฎหมาย ระเบียบที่เกี่ยวข้อง จากเอกสาร งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ผู้วิจัยเก็บข้อมูลปฐมภูมิ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การประชุมกลุ่มย่อย (focus group) และ การสำรวจข้อมูล (survey) วิธีการวิจัย เชิงคุณภาพในคุณุภนิพนธ์ฉบับนี้ มีวิธีการศึกษาวิจัย ๓ วิธี ดังนี้

๑) วิจัยเอกสาร (Documentary Research)

ศึกษาวิจัยตำราภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ บทความ ผลงานวิจัย ตลอดจนกรณีความขัดแย้งที่เป็นปัญหาและอุปสรรค เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎี ประวัติความเป็นมา วิวัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ แสวงหาข้อเท็จจริงและตรวจสอบปัญหาและอุปสรรคต่อการ พัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ มาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาล่าช้า รวมทั้งแนวคิดและ ทฤษฎีใหม่ในการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์

๒) สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญ (Factual Research Interview)

การสอบถามและสัมภาษณ์ (In-depth interview) พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าคณะ อำเภอรองเจ้าคณะอำเภอรอง เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ และพระสังฆาธิการในเขตคณะสงฆ์ภาค ๑ มี ๔ จังหวัด คือ กรุงเทพมหานคร, นนทบุรี, ปทุมธานี, สมุทรปราการ เพื่อตรวจสอบสถานการณ์สอบปัญหา และ อุปสรรคในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมโรงเรียนการกุศล ของวัดในพระพุทธศาสนาโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (ศพอ.) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เพื่อนำมาเป็นข้อมูล ประกอบการวิเคราะห์แสวงหาแนวทางและมาตรการในการแก้ไขปัญหา เพื่อดำเนินการแสวงหา รูปแบบการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ให้มีประสิทธิภาพ

๓) ประชุมกลุ่มย่อย (focus group)

ประชุมสัมมนาในวงเล็กๆ เพื่อระดมความเห็นจากพระสังฆาธิการในเขต ปกครองคณะสงฆ์ในภาคต่างๆ หน่วยงานรัฐ และผู้เชี่ยวชาญในการค้นหารูปแบบการพัฒนา การศึกษาสงเคราะห์ตามกฎหมายให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน อันเป็นการถ่วงดุลทางความคิด ผสมผสานความคิดที่ดีเพื่อแสวงหากระบวนการหรือกลไกในการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ของคณะ สงฆ์ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

๕. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาวิจัย ซึ่งได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ทำงานเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้บริหารหลักสูตร การศึกษาสงเคราะห์ อาจารย์หรือผู้สอน และผู้บริหารคณะสงฆ์ ทั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (ศพอ.) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จำนวน ๑๑ ท่าน โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) และในการทำสนทนากลุ่มย่อย คงต้องเพิ่มนักวิชาการทางการศึกษา และนักกฎหมายอีก ๔ ท่านเข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อให้เกิดความหลากหลายในมุมมองการค้นหารูปแบบการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยที่หลากหลายและชัดเจน

๖. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำแนวคิดทฤษฎีมาสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนามดังนี้

๖.๑ แบบสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เพื่อตรวจสอบปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ มาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหามาเพื่อไปสู่การหารูปแบบในการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

๖.๒ การสนทนากลุ่ม (Focused Group Discussion) เป็นการสนทนาพูดคุยกันทั้งกลุ่มย่อย ประมาณ ๕-๑๐ รูป โดยกลุ่มผู้รู้ซึ่งเป็นพระสงฆ์เพื่อการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่รูปแบบการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

๖.๓ สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการประชุมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ (Key Informants) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Informants) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้ศึกษามาและให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์

๗. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ทำดัชนีนิพนธ์ ได้ดำเนินการเก็บข้อมูล ดังนี้

๗.๑ ข้อมูลเอกสาร (Document) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎี ความเป็นมาวิวัฒนาการและหลักการจัดการศึกษาสงเคราะห์จากเอกสาร บทความ และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๗.๒ ข้อมูลจากภาคสนาม (Field Studies) ลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถามที่ได้จัดทำไว้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์และสรุปเป็นผลการวิจัย

๗.๓ ข้อมูลจากการประชุมกลุ่มย่อย จัดทำรายงานการประชุมที่ได้จากการสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการเก็บบันทึกด้วยภาพถ่าย เพื่อเก็บข้อมูลตามความเป็นจริง ถูกต้องมากที่สุด

๘. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล ขณะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะตรวจความเที่ยงตรง (Validity) และความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) ของข้อความมาข้อมูลภาคสนามทุกครั้ง ที่เก็บข้อมูลด้วยการดูข้อความ ได้สื่อความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำ และมีความเชื่อถือได้มากที่สุดจากการแจกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลัก ด้วยการตรวจสอบข้อมูลสามเส้าในด้านต่างๆ

๘.๑ ตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Member Checks) โดยให้บุคคลที่เกี่ยวข้อง หรือสมาชิกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักฐานต่างๆ จากภาคสนามที่วิจัย (Audience Members) ตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานทางข้อมูล และผลงานวิจัยที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่องและการแสวงหาความรู้ ความจริงที่ปฏิบัติอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

๘.๒ ตรวจสอบด้วยเพื่อนนักวิจัย (Peer Examination) โดยการให้เพื่อนนักวิจัยให้ข้อมูลรายละเอียด แสดงความคิดเห็น วิวิจารณ์ ตลอดถึงการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐานและข้อมูลแบบแผนที่เป็นสาระแก่นสาร ที่ทำการวิเคราะห์ได้จากข้อมูลหลักฐานที่เก็บได้รวบรวมได้จากสนทนากลุ่มวิจัย

๘.๓ ตรวจสอบจากการประชุมกลุ่มย่อยหรือเวทีความคิดเห็น โดยการนำเสนอผลการวิจัย เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น วิวิจารณ์ ตลอดถึงการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐานและข้อมูล

๙. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม แล้วจัดบันทึกลักษณะการบรรยาย (Descriptive) เพื่อที่จะนำข้อมูลวิเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ วิเคราะห์ผลการศึกษานี้จะใช้แบบการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของสฎางค์ จันทวานิช^๔

๙.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ซึ่งเป็นวิธีการสรุปข้อมูลตามปรากฏการณ์ที่สัมผัสได้ หรือมองเห็น เป็นต้น

๙.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) ได้แก่การจำแนกข้อมูลออกเป็นอย่างไรๆ (Typological) ซึ่งจะใช้วัฒนธรรม ใช้ทฤษฎีมาวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

^๔ สฎางค์ จันทวานิช, วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ, ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์วิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑-๑๔๔.

- (๑) การพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ (๒) ปัจจัยที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการศึกษาสงเคราะห์ (๓) มาตรการในการแก้ไข (๔) ความพร้อมของสงฆ์ (๕) การเสนอแนวทางการพัฒนากฎหมาย (๖) ปัญหาและข้อเสนอแนะต่อไป

๑๐. ผลการวิจัย

๑๐.๑ สภาพและปัญหาการจัดการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย
พบว่า ๑. ด้านการบริหารวิชาการ มีประเด็นปัญหาที่พบได้แก่ ปัญหาจากการรับครูอัตราจ้าง ปัญหาการใช้ภาษาไทยของครูและนักเรียน ปัญหาการขาดความรับผิดชอบต่อนักเรียนของครู ปัญหาการการบริหารงานวิชาการด้านหลักสูตร และ ปัญหาการนิเทศในสถานศึกษา ๒. ด้านการบริหารงานบุคคล มีประเด็นปัญหาที่พบได้แก่ สภาพปัญหาพัฒนาครูของโรงเรียน ๓ ด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านการฝึกอบรม และด้านการพัฒนา ๓. ด้านการบริหารงบประมาณ มีประเด็นปัญหาที่พบได้แก่ ด้านการจัดทำและเสนอของงบประมาณ ด้านการจัดสรรงบประมาณ ด้านการตรวจสอบติดตามประเมินผลและรายงานผลการใช้จ่ายเงิน และ ด้านการบริหารพัสดุและสินทรัพย์ ๔. ด้านการบริหารทั่วไป มีประเด็นปัญหาที่พบได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาเป็นหลัก ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อันจะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในการจัดการเรียนการสอนของการศึกษาสงเคราะห์กับเด็ก

๑๐.๒ แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย มีดังนี้

๑) ด้านการบริหารวิชาการ ควรพิจารณาระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการตรวจประเมินคุณภาพและการอนุญาตใช้สื่อการเรียนรู้อในการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. ๒๕๕๒ กฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๖ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๘ ที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาในบริบทเกี่ยวกับครู หลักสูตร และเด็ก ในบริบทของการบริหารวิชาการ

๒) การบริหารบุคคล

ควรพิจารณา ประกาศคณะกรรมการคุรุสภา เรื่อง สาระความรู้ สมรรถนะ และประสบการณ์วิชาชีพของผู้ประกอบวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษาผู้บริหารการศึกษา และศึกษานิเทศก์ ตามข้อบังคับคุรุสภา ว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ พ.ศ. ๒๕๕๖ ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาคือ คุณสมบัติของบุคคลผู้ที่จะมาปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ประกอบวิชาชีพครู ผู้ประกอบวิชาชีพผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ประกอบวิชาชีพผู้บริหารการศึกษา และผู้ประกอบวิชาชีพศึกษานิเทศก์ จำเป็นต้องมีมาตรฐานความรู้และสมรรถนะที่กำหนดไว้เป็นมาตรการทางกฎหมาย ซึ่งคุณสมบัติประจำตำแหน่งมีรายละเอียดที่ค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงเป็นมาตรการที่สำคัญต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ทั้งต่อผู้บริหารสถานศึกษาและผูปฏิบัติระดับล่าง

๓) ด้านการบริหารงบประมาณ

มาตรการทางกฎหมายในฉบับที่เกี่ยวข้องที่ต้องพิจารณาอีกได้แก่ ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานว่าด้วยหลักเกณฑ์ อัตรา และวิธีการนำเงินรายได้สถานศึกษาไปจ่ายเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นนิติบุคคลในสังกัดเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๑ ระเบียบการเก็บรักษาเงินและการนำเงินส่งคลังในหน้าที่ของอำเภอและกิ่งอำเภอ พ.ศ. ๒๕๒๐ ระเบียบการเบิกจ่ายเงินจากคลัง การเก็บรักษาเงิน และการนำเงินส่งคลัง พ.ศ. ๒๕๕๑ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ. ๒๕๓๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม ระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยเงินรายได้สถานศึกษาของรัฐที่ไม่เป็นนิติบุคคล พ.ศ. ๒๕๔๖ ซึ่งมุ่งเน้นในบรรดารายได้และผลประโยชน์ของสถานศึกษาเป็นหลัก

๔) ด้านการจัดการทั่วไป

ในประเด็นเกี่ยวกับการบริหารทั่วไปของการจัดการการศึกษาสงเคราะห์นี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นในด้านการจัดการสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาเป็นหลัก มาตรการในกฎหมายหลักที่ต้องยึดถือปฏิบัติ ได้แก่ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชนโดยสถานศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งมีมาตรการทางกฎหมายที่ควรพิจารณา ได้แก่ การใช้ทรัพยากรทางการศึกษา การจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านโภชนาการ สาธารณสุขขั้นพื้นฐานดูแลรักษาความปลอดภัย รวมทั้งการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อการพัฒนาการของเด็ก และเยาวชนอย่างต่อเนื่องเพียงพอและเหมาะสม

๑๑. ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ด้วยมาตรการทางกฎหมาย” จากข้อค้นพบจากการวิจัย ผู้วิจัยจึงเสนอแนะแนวทางเพื่อเป็นแนวทางในการเลือกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ ดังนี้

๑๑.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) สำหรับผู้บริหารโรงเรียน

- จัดสิ่งเอื้ออำนวยในการสอนแก่ครู เช่น ห้องพุทธศาสนา วัสดุ ครุภัณฑ์ สื่อการสอน และจัดรถรับ-ส่ง ตามสมควร
- สนับสนุนการนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ เช่น ไปวัด หรือ เข้าค่ายพุทธบุตร หรือบวชสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น
- จัดวิชาและเวลาให้แก่พระสอนธรรมศึกษาอย่างเต็มที่
- สนับสนุนให้ครูพระพัฒนาศีลธรรม จริยธรรม แก่บุคลากรในโรงเรียนด้วย
- จัดกิจกรรมการทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์ของสัปดาห์ เพื่อสร้างวัฒนธรรมที่ดีในสถานศึกษา

- ให้ความร่วมมือในการรายงานข้อมูลของโครงการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๒) สำหรับครู/อาจารย์ ในโรงเรียน

- จัดครูพี่เลี้ยงที่เข้าใจการทำงานร่วมกันให้เป็นผู้ประสานงานกับโรงเรียน และ
เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงานของโดยกำหนดเฉพาะเจาะจง ให้เป็นหน้าที่ประจำ และนับเป็นผลงาน
ทางวิชาการ เพื่อใช้พิจารณาความดีความชอบ

- จัดตั้งคณะกรรมการสถานศึกษาควบคุมและดูแลโดยร่วมมือกันในการ
แก้ปัญหานักเรียนแต่ละคน เช่น พฤติกรรมก้าวร้าว เป็นต้น

- สร้างสรรค์โครงการใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาการศึกษาสำหรับนักเรียน เช่น
โครงการธนาคารศีลธรรมให้นักเรียน เขียนพฤติกรรมตามหลักธรรมในชีวิตจริงนำมาฝากไว้ และ
ครูประมวลผล ให้รางวัลเชิดชูเกียรติ เมื่อสิ้นปีการศึกษา เป็นต้น

- กำหนดรูปแบบในการประเมินผู้เรียนให้เหมาะสมและสามารถนำผลประเมิน
มาพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนได้อย่างจริงจัง

๓) สำหรับผู้ปกครอง

- สนับสนุนให้ผู้ปกครองรวมกลุ่มสนับสนุนโครงการร่วมกับโรงเรียน เช่น การ
จัดกิจกรรมนอกสถานที่ให้นักเรียน การจัดซื้อสื่อการสอน การจัดงานพัฒนาศีลธรรม จริยธรรม
สำหรับนักเรียน ร่วมกับผู้ปกครอง อาจารย์ และชุมชน เช่น วันสำคัญทางพุทธศาสนา การ
ปาฐกถาธรรม เป็นต้น

- พัฒนาเครือข่ายผู้ปกครองและจัดทำโครงการที่สนับสนุนทั้งจากภาครัฐ และ
ภาคเอกชน

๑๑.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากการศึกษาความคิดเห็นของพระสอนธรรมศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานสอน
วิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถนำมาเสนอแนะได้ดังนี้

๑. สถานศึกษา ควรปรับปรุงหลักสูตรวิชาให้สอดคล้องกับกลุ่มเนื้อหาสาระ
การเรียนรู้ โดยให้ผู้เชี่ยวชาญมีส่วนร่วม เพื่อให้เนื้อหาหลักสูตรครอบคลุมทุกชั้นเรียน มีเวลาใน
การเรียนเหมาะสม มีความเป็นเอกภาพในการวัดผลและประเมินผลและควรเน้นพฤติกรรมของ
ผู้เรียนมากกว่าการวัดความรู้ด้านวิชาการ

๒. สถานศึกษา ควรประสานงานทั้ง ผู้บริหารสถานศึกษา และมหาวิทยาลัย
เพื่อให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๑๑.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรดำเนินการในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(Participatory Action Research) ซึ่งเป็นใช้วิธีการปฏิบัติ กระบวนการพัฒนา ปรับปรุง
เปลี่ยนแปลง การเรียนรู้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์เป็นการ
เฉพาะ

๒. ควรเพิ่มกรณีศึกษาจากพื้นที่ของประเทศไทยในภาคอื่น ๆ ให้ครบทุกพื้นที่ เช่น ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคใต้ เพื่อเพิ่มบริบทของการวิจัยให้ได้องค์ความรู้และรูปแบบการพัฒนา รูปแบบการศึกษาที่หลากหลาย

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา. **คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.
คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์, ๒๕๔๕.
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, (๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕). ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๙ ตอนที่ ๑๒๓ หน้า ๑๖-๒๑.
สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

